

PHA 302 PREHİSTORİK EKONOMİ-EKOLOJİ

KONU 11: YAKIN DOĞU'DAKİ GELİŞMELER,

NİL VADİSİ VE AFRIKA'DAKİ GELİŞMELER

YAKIN DOĞU'DAKİ GELİŞMELER

Günümüzde tarımın doğuşu olarak kabul edilen bu değişimler, birkaç bin yıllık bir zaman dilimi içinde ilk önce Yakın Doğu'da başladı. İlk değişimlerin yaşandığı bölge, günümüz Filistin ve Suriye'sinden başlayıp güneydoğu Anadolu'yu kaplayan ve İran'daki Zagros Dağları'na ulaşan yarım ay biçimli alandı. Burası "bereketli hilal" adı ile de anılmaktadır. Bu bölgede uzun süre boyunca avcı-toplayıcılar yaşamış, bu gruplarla daha sonra gelen tarım toplulukları arasında büyük bir boşluk doğmamıştır. Bölgedeki evcilleştirilmiş ekinlerin yabani ataları bütünüyle bilinmektedir. Buğday, bölgede hala var olan iki yabani türden (düşük kaliteli buğday ya da emmer buğdayı=*Triticum dicoccum* ve kırmızı buğday ya da einkorn buğdayı=*Triticum monococcum*), arpa=*Hordeum distichum* ise bu bitkinin yabani bir türünden geliyordu. Mercimek=*Lens culinaris*, nohut ve bezelye=*Pisum sativum* gibi baklagillerin yabani türlerine de rastlanmıştır. Bölgede bu yabani türlerden hala bol miktarda vardır ve dağılımları, evcilleştirmenin nerede gerçekleştiğine ilişkin önemli ipuçları verir. Bu bitkilerin bulunduğu bölgeler birbirleriyle iç içe olmasına karşın, düşük kaliteli yabani buğday sınırlı sayıda yerde yetişir (Yukarı Ürdün vadisiyle sınırlı). Oysa kırmızı buğday ve nohut bütün güneydoğu Anadolu'da, yabani arpa ise Filistin ve Zagros Dağları'nın birçok bölgesinde görülebilmektedir. Yapılan son deneyler, düşük kaliteli buğday ve yabani arpanın kolayca yetiştirilebildiğini göstermektedir ama genetik araştırmaları, günümüzdeki buğday, bezelye ve mercimeğin yalnızca küçük bir bölümünün yabani bitkilerden geldiğini ve dolayısıyla da evcilleştirmenin ancak sınırlı koşullarda yapıldığını öne sürmektedir. Tohum

dağılım mekanizmaları gibi yabancı özelliklerin yitirilmiş olması da sınırlı evcilleştirmeyi gösteren bir başka noktadır.

Filistin ve Suriye’de M.Ö. yaklaşık 12/11.000’de görülen Natuf kültürünün (Epi-paleolitik dönem sonuna denk gelir) esası, yabancı tahıl toplanması ve tam anlamıyla evcilleştirilmemiş ceylan ve keçi sürülerinin beslenmesine dayanıyor, ancak avcılık da önemli bir rol oynuyordu. Belki de Yakın Doğu’daki yoğun avcılığın son aşaması olarak bu kültürü gösterebiliriz. Natuf kültürü komplekslerinin son aşamalarında, düşük kaliteli buğday, kızıl buğday ve bazı baklagillerin evcilleştirilmesi, bölge halkının çok daha fazla miktarda besin elde edebilmesini ve yaklaşık 2.000 kişiden oluşan ilk büyük yerleşimi Tell-es-Sultan bölgesinde kurabilmesini sağladı; bu aşamaya Sultanian ismi verilmiştir. Ancak bu yerleşim büyük olasılıkla yalnızca ekin hasadının yapıldığı dönemde kullanılıyordu. Bu uzun geçiş sürecinin sonunda temel bir değişim ortaya çıkmıştı. Artık insanların geçimi, evcilleştirilmiş yabancı bitki türlerinin özel alanlarda ekimine ve evcilleştirilmiş hayvan sürülerinin beslenmesine dayanıyordu.

Yerleşik tarım yavaş yavaş benimsedikçe, yaklaşık olarak M.Ö. 7.000 yıllarında, birçok küçük çiftçi köyü Yakın Doğu bölgesinin tamamına dağıldı. Ekin yetiştirmek ve hayvanları beslemek için küçük bir alandan yoğun biçimde yararlanılabilmesi sayesinde mevsimlik göçebe kamplara gerek kalmadığı için, Yakındoğu’nun her yerindeki topluluklar yerleşik yaşamı gittikçe daha çok benimsemeye başladı. Ardından, bazı bölgelerdeki besin üretiminin daha büyük ve yerleşik bir nüfusu besleyebilecek düzeye ulaşması daha büyük yerleşimleri ortaya çıkardı. M.Ö. 6.500 yılında, bir savunma duvarıyla çevrilen ve yaklaşık 4

hektarlık bir alanı kaplayan küçük Eriha kurulmuş durumdaydı. Anadolu'daki Çatal Höyük'te de yaklaşık 13 hektar alanı kaplayan daha büyük bir yerleşim vardı. Burada öküz, domuz ve geyik avı önemini korumasına karşın, halkın temel besin kaynakları buğday ve diğer tahılların ekimi ile evcilleştirilmiş koyun ve keçiye dayanıyordu. Diğer küçük köylerin çoğu, belki bazı özel el sanatlarında uzmanlaşmış olmak dışında birbirinden çok az toplumsal farkı olan birkaç yüz kişiden ibaretti. Çanak-çömlek üretilmekle birlikte, tıpkı avcı-toplayıcı gruplarda olduğu gibi, teknoloji hala taş aletlere dayanıyordu. Metallerden bakır, sadece süs eşyalarının yapımında kullanılıyordu. Belirgin bir toplumsal tabakalaşma görülüyordu. Ancak ne Eriha ne de Çatal Höyük tam anlamıyla bir şehir sayılabılırdi. Gerçek şehirlerin ortaya çıkması için M.Ö. 4. bine kadar gelinmesi gerekiyordu. Bunların her birini detaylarıyla örnekler vererek derste inceleyeceğiz.

NİL VADİSİ VE AFRİKA'DAKİ GELİŞMELER

Nil vadisi, ilk tarım yerleşimlerinin ortaya çıktığı M.Ö. 5.500 yılına kadar geçen yaklaşık 20.000 yıl boyunca, bol miktardaki yabancı bitki ve hayvanlar sayesinde yaşamını sürdüren avcı-toplayıcı gruplara ev sahipliği yapmıştı. Uzun, dar ve verimli Nil vadisi, tarım için Mezopotamya'dan çok daha elverişli ve mükemmel bir ortam sundu. Nehirdeki yıllık kabarmalar, ekinlerin büyümesini sağlayacak bir dönemde gerçekleşiyor ve genellikle, vadi yakınlarındaki bölgelerin 2/3'ünden fazlasını kaplayacak kadar ürün yetiştirilmesine yetecek miktarda su taşıyordu. Yapay sulamaya çok az gereksinim duyuluyordu. Bu sulama biçimi nehrin doğal taşma kanallarının temizlenmesiyle, doğal setlerde küçük yarıklar açılmasıyla ve su tutmak için küçük toprak barajlar yapılmasıyla elde ediliyordu. Hatta bu önlemler doğal taşma düzeylerinde çeşitlilik sağlıyor, daha sonra kullanılmak üzere havzalarda su biriktiriyor, taşkın ovasının kenarındaki yeni sulanmış topraklarda ekim yapılmasına ve yoğun ekimin yapıldığı bahçelerde ikinci bir ürünün ekilmesine olanak tanıyordu.

Mısır ve ekonomisi, Mezopotamya'dan farklı bir biçimde gelişti. Daha rahat çevre koşulları ve daha düşük sulama yoğunluğu olması nedeniyle, toprak üzerindeki baskı Mezopotamya'ya oranla daha azdı.

Mısır'ın dışında Afrika'daki hayvan evcilleştirme ve tahıl tarımına ait kanıtlar M.Ö. 6.000'den sonra yoğunlaşmaya başlamaktadır. Bu tarihten önceki kanıtlar çok seyrek olup, bu kıtadaki gerçek yerleşik toplulukların ve köylerin ortaya çıkışı çok geç bir safhada karşımıza çıkmaktadır. Afrika'daki yoğun kuraklık olguları, insanoğlunu yabani sığırları kontrol altına almaya zorlamıştır. İşte bu aşamada sürü güdücülüğü en önemli ekonomik geçim kaynağını teşkil etmiştir. Suyun bulunmadığı ya da az bulunduğu bölgelerde, bu koşullara adapte olabilen hayvanların kontrol altına alınması; öte yandan nehir ve göl alanları kenarlarında da tarımsal faaliyetlerin başlaması gibi değişik eko-ekonomik sistemler karşımıza çıkarmıştır. Afrika'nın her bölgesinde böylesine düzenli bir kronolojik benzerlik görülmez. Örneğin batı Afrika'daki tarımsal faaliyetlerin başlangıcı M.Ö. 1.500 yılından sonra gerçekleşmiştir. Bütün bu dönemler boyunca Afrikalı prehistorik insanlar, geçimlerinin büyük bir bölümünü avcılık ve toplayıcılık ekonomisiyle sağlamıştır. Hayvanları ise canlı saklama ve sürü güdücülüğü yoluyla evcilleştirme yoluna gitmişlerdir. Afrika'nın birçok bölgesinde bu şekildeki yaşam tarzı M.Ö. 1. bine kadar devam etmiştir. Bunların her birini detaylarıyla örnekler vererek derste inceleyeceğiz.